

ความเชื่อ ความรู้ ความจริง

Belief. Knowledge. Truth

ดร.สงวน ตรีสุขี

การประปานครหลวง สาขาสุขุมวิท

sa-ngoon@hotmail.com

บทคัดย่อ

ความรู้ที่เราได้ยินได้ฟังจากคนอื่นนั้นแม้ว่าจะได้การพิจารณาด้วยตนเองในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เรียกว่าความรู้แต่เป็นเพียงความเชื่อ ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ความเชื่อ ความรู้ และความจริงมีความสัมพันธ์กันและความจริงก็มีความสัมพันธ์กับความเชื่อที่เป็นตัวนำไปสู่การปฏิบัติธรรม หรือแม้แต่ว่าความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาของตนเอง เป็นได้เพียงแค่ความเชื่ออาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าความรู้ ความรู้ที่เกิดจากญาณเป็นการหยั่งรู้ถึงความจริงตามธรรมชาติจากความจริงที่เกิดขึ้นทำให้เห็นว่าความเชื่อความรู้ความจริงล้วนมีความสัมพันธ์กันความเชื่อเป็นพื้นฐานของความรู้เมื่อมีความรู้ก็จะบรรลุความจริงในพระพุทธศาสนา จึงสอนที่มาของความรู้ 3 ทางไม่ได้ทั้งความเชื่อแต่ก็ไม่สอนให้ติดยึดอยู่เพียงเท่านั้นการภาวนาให้เกิดญาณขึ้นในตนเองเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญมาก ทั้ง 3 ประการดังกล่าวเป็นกระบวนการเดียวของพระพุทธศาสนานั้นคือ พระนิพพาน

คำสำคัญ: ความเชื่อ. ความรู้. ความจริง

Abstract

The knowledge that we have it is heard from others, even if it is self-consideration in Buddhism, is not called knowledge just belief. In the teachings of Buddhism, faith; knowledge; and truth are interrelated. And the truth is related to the belief that leads to the practice. Even the knowledge that comes from thinking of themselves, it can only change the belief that Buddhism is called knowledge. The knowledge that comes from the mystics is the insight of the natural truth from the truth that occurs. It the dicates that the beliefs. knowledge. truths are all related. The belief is the basis of knowledge. When knowledge is attained the truth in Buddhism. It teaches the source of the 3-way knowledge does not leave faith. But, it is not taught to stick only. The self-esteem is a very important thing in Buddhism. The three things are the only process of Buddhism that is Nirvana.

Keywords; Belief. knowledge. Truth

บทนำ

ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์ได้ทรงกล่าวเปรียบเทียบพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนมหาสมุทรที่เต็มไปด้วยของมีค่ามากมายประการที่สูงค่ายิ่ง แล้วแต่ว่าจะมีผู้ใดที่มีสติปัญญาใฝ่คว้าเอาไว้แล้วนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ก็จะเป็นประโยชน์ อันเหลือคณานับ พระพุทธศาสนา มีพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ที่หลากหลายแล้วแต่จริตของแต่ละบุคคลจะพอรับได้โดยคำสอนของพระพุทธองค์มีอยู่ถึง 40 วิธี ให้พุทธศาสนิกเลือกศึกษาและปฏิบัติให้ตรงตามความต้องการของแต่ละบุคคล

การศึกษาพระพุทธศาสนาที่จะกล่าวในที่นี้นั้น ได้เลือกมาในมิติแห่งปรัชญาซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งของพระพุทธธรรมในเชิงของเหตุและผล ในรูปแบบของปรัชญาซึ่งจะอยู่ในรูปของ ความเชื่อความรู้และความจริง ความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่ความรู้ที่พวกเราได้รับได้ฟังหรือจากที่เราได้พิจารณาแต่ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา คือความรู้ที่เกิดขึ้นกับญาณ ส่วนความเชื่อนั้น ในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นเบื้องต้นของความรู้เมื่อเกิดความรู้แล้วก็จะนำพาให้บรรลุซึ่งความจริงได้ในที่สุด พระพุทธศาสนาจึงได้สอนที่มาของความรู้ 3 ทาง คือความเชื่อ ความรู้ ความจริงการศึกษาให้ถ่องแท้และถูกต้อง ผลสูงสุดก็คือ พระนิพพาน

แนวคิดและความหมาย

คำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่าด้วยเรื่องของ ศรัทธาความเชื่อในญาณความรู้และสัจจะความจริงนั้นเป็นเรื่องที่สัมพันธ์และมีความเกี่ยวข้องกัน ในพระสูตรต่างๆ ได้มีพุทธพจน์ที่ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะขอบเขตและความเกี่ยวข้องของคำสอนทั้ง ๓ เรื่องไว้อย่างชัดเจนเพราะคำสอนดังกล่าวของพระพุทธองค์นั้นได้แตกต่างจากคำสอนและแนวคิดอื่นๆทั้งในรูปแบบศาสนาและในเชิงปรัชญาโดยเฉพาะในเรื่องของปรัชญาก็มักจะมีความเข้าใจที่สับสนกันระหว่างความเชื่อกับความรู้ ปรัชญาบางระบบอาจถือว่าความเชื่อกับความรู้เป็นสิ่งเดียวกันแต่ปรัชญาบางแนวคิดก็ไม่ได้มีความชัดเจนว่าความเชื่อกับความรู้เหมือนกันหรือต่างกันแต่อย่างไรก็ตามในกรณีของพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความเชื่อกับความรู้ที่แตกต่างกันอย่างไรและขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กัน

ดังนั้น ในโอกาสนี้จะได้ขอแนะนำเอาพระสูตรบางพระสูตรมาศึกษาพอเป็นสังเขป ความเชื่อ นั้นมีความหมายเดียวกับ ศรัทธา ซึ่งตรงกับคำในภาษาบาลีว่า "สทธา" ซึ่งระดับของความเชื่อนั้นก็มีความแตกต่างกัน เช่นความเชื่อในระดับปุถุชนซึ่งค่อนข้างมีความคลาดเคลื่อนอย่างมากเป็นเพราะความเชื่อที่ได้จากการรับรู้ตามข้อมูลทั่วไป (ปร โท โฆชะ) ความเชื่อของพระอริยะบุคคล (ม.ม.(ไทย)13/578/24) และความเชื่อของพระชินาสพ (ส.ม.อ.(ไทย) 19^{/984/3}) ซึ่งเชื่อว่าเป็น อัสสัทธา คือที่เชื่อว่าจะไม่มีความเชื่อก็ตามก็เพราะไม่ต้องเชื่อผู้อื่น แม้แต่พระพุทธองค์เพราะว่าท่านผู้รู้เองเห็นเองแล้วซึ่งความเป็นจริงตามที่มันเป็นนั่นเอง

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อ

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกพร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ได้ถึงนิคมของชาว กาลามะ ชื่อ "เกสปุตต" (อง.ติก.อ. (ไทย)20/4930/212) พวกเขาทราบว่พระพุทธองค์จะเสด็จมาก็ได้ชวนกันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็ทูลถามปัญหาว่า "มิสมณพราหมณ์บางพวกมาสู่ณิคมนี้แล้วพูดเฉพาะวาตะของตน ดูหมิ่น กระทบกระเทียบบาตะของ

ผู้อื่น ทำให้ไม่น่าเชื่อถือสมณพราหมณ์เหล่านั้น ใครพูดจริง ใครพูดเท็จความรู้ระดับ สุตมยปัญญา และ ความรู้ระดับ จินตมยปัญญา นั้น พระพุทธองค์ทรงถือว่ายังตกอยู่ในภาวะของความเชื่อดังจะเห็นได้จากคำสอนเรื่องความเชื่อ 10 ลักษณะในกาลามสูตรของพระพุทธองค์ กล่าวว่า ความเชื่อที่เนื่องจาก 6 แหล่ง ดังนี้

1. อนุสสวะ อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินมา (ฟังตามกันมา)
2. ปริมปรา อย่าได้ยึดถือโดยสืบทอดกันมา (ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี)
3. อติกิระ อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าว (ข่าวลือ)
4. ปิฎกสัมภา อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
5. ภัพพูปตา อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ (บุคคลผู้ควรเชื่อถือ)
6. สมโณ โนครุติ อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

กล่าวโดยมาจากความก็คือเชื่อตามความรู้ที่ได้มาจากสิ่งภายนอกคือบุคคลและตำราซึ่งเป็นลักษณะของความรู้อะไรก็ตาม สุตมยปัญญา นั่นเอง

ส่วนความเชื่อที่เนื่องมาจาก 4 แหล่งคือ

1. ตักกะ อย่าได้เชื่อโดยเดาเอาเอง (คิดเอา)
2. อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน (คาดเดาเอาเอง)
3. อากาโรปริวิตักกะ อย่าได้ยึดถือโดยตรึกตามอาการ (คิดเดาเอาตามอาการ)

ทฤษฎีขนานกัน

อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกับทฤษฎีของตน (ตรงกับความเห็นของตน) ในปุพพโกฏฐสูตรแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างความเชื่อกับความรู้ว่าเรื่องใดที่ตนยังไม่ได้รู้ด้วยตนเอง เราก็จะเชื่อเรื่องนั้นไปก่อน ส่วนเรื่องใดที่เราารู้ด้วยปัญญาของเราเองแล้ว เรื่องนั้นเราก็ไม่ต้องเชื่อใครอีกดังที่พระสารีบุตรได้กราบทูลพระพุทธองค์ มีใจความว่าในเรื่องของอินทรี 5 ที่บุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้วย่อมหยั่งลงสู่ผืนดิน ท่านไม่ต้องเชื่อพระพุทธองค์ เพราะท่านเองได้รู้ด้วยปัญญาของตนเองแล้ว ซึ่งพระพุทธองค์ก็ตรัสรับรองว่าถูกต้องในจังกีสสูตร พระพุทธองค์ได้เสด็จพร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ ถึงบ้านพราหมณ์ชาวโกศลชื่อ (ม.ม.ม. (ไทย)20/445/10194) "โอปาสาทะ" พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ที่ป่าไม้สาละชื่อว่า "เทพวัน" อยู่ทางทิศเหนือ โอปาสาทะพราหมณ์ ดังนี้เป็นผู้ปกครอง กาบตัก มานพ ได้ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่ท่านโคดมก็ในบทมนต์ซึ่งเป็นของเก่า ของพราหมณ์ทั้งหลายโดยนำสืบต่อกันมา ตามคัมภีร์พราหมณ์ที่ได้กล่าวตกลงโดยส่วนเดียวว่า สิ่งนี้แลจริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ในเรื่องนี้ท่านพระโคดม ได้ตรัสไว้ว่าอย่างไร" พระพุทธองค์ทรงตรัสถามว่าบรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ฤๅชี่ ทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์เป็นผู้ยกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันให้ขับตาม กล่าวตามซึ่งมนต์เก่านี้ที่ท่านได้ขับแล้ว บอกแล้วรวบรวมไว้แล้วกล่าวได้ถูกต้องแล้ว บอกได้ถูกต้องแล้ว ตามที่ท่านได้กล่าวไว้บอกไว้ "พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่าข้อนี้เรารู้ ข้อนี้เราเห็นอยู่สิ่งนี้แลจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ? กาบตักมานพทูลว่า ไม่มีเลยท่าน พระโคดม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เปรียบเหมือนแถวของคนตาบอดซึ่งเกาะต่อๆ กันไปแม้คนต้นก็ไม่เห็น

แม้คนกลางก็ไม่เห็นแม้คนหลังก็ไม่เห็น ฉันทิ ภาษิตของพราหมณ์ทั้งหลายเห็นจะเปรียบได้กับ แถวของคนตาบอด ฉะนั้น คือ คนชั้นต้นก็ไม่เห็น คนชั้นกลางก็ไม่เห็นคนชั้นหลังก็ไม่เห็น ดูกร ภราทวาชะ ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้นความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายย่อมหามูลมิได้มิใช่หรือ?"

กาปทิมานพ กล่าวว่า "ทำพระโธม ในข้อนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมเล่าเรียนกันมา มิใช่ด้วยความเชื่อแต่อย่างเดียวแต่ย่อมเล่าเรียนด้วยการฟังตามๆ กันมา" จะเห็นได้ว่าความเชื่อแม้จะได้รับการถ่ายทอดมายาวนานก็มีใช้ว่าจะเป็นความเชื่อที่ถูกต้องเสมอ อาจถูกบ้าง ผิดบ้าง สิ่งที่เราคิดว่าจริงอาจไม่จริงก็มี สิ่งที่เราคิดว่าไม่จริงแต่กลับจริงก็มี ดัง กาปทิมานพและอาจารย์ของเขา ความเชื่อในลักษณะนี้ประกอบด้วยมิจฉาทิภูฏ คือ เห็นว่าสิ่งที่ ตนรู้และเข้าใจนั้นประเสริฐกว่าใครๆ อันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางปัญญาในทางพระพุทธศาสนา ข้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อความพอใจและการคิดทั้งคิดด้วยเหตุผลและคิดด้วยเอาความรู้สึกของตนเองเป็นหลักนั้นเป็นสิ่งที่ มีลักษณะเหมือนกันหรือเป็นเรื่องเดียวกันนั้น คือ มีลักษณะเป็นความเชื่อหรือเป็นเรื่องของความเชื่อด้วยกันทั้งนั้น นั่นคือเพราะเราชอบใจ เราเชื่อ หรือเราเชื่อเพราะถูกใจเราแม้เรื่องที่เราคิดด้วยเหตุผล สุดท้ายเราก็สรุปไปตามที่เราเชื่อว่าเป็นจริงหรือเชื่อว่าเป็นเท็จคือเชื่อว่าเป็นจริงหรือเชื่อว่าเป็นเท็จตามที่คิดได้นั้นเองพุทธพจน์ดังกล่าว จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อ ความพอใจและเหตุผลหรือการคิดด้วยเหตุผล รวมทั้งความคิดหรือความเข้าใจของตนเอง มิใช่มาตรฐานหรือเกณฑ์สำหรับวัดความจริง ฉะนั้นเราจึงกล่าวหรืออ้างไม่ได้ว่า

- เพราะใครๆ ก็เชื่อแสดงว่าเรื่องนี้จริง
- เพราะใครๆ ก็ชอบแสดงว่าเรื่องนี้จริง
- เพราะมีเหตุผลแสดงว่าเรื่องนี้จริง

ใน สคารวสูตร แสดงว่า การตรึกหรือการใช้เหตุผล (ตักกะ วิมังสะ) นั้นเป็นเรื่องของความเชื่อเท่านั้น คือ เชื่อว่าเป็นจริงหรือเท็จไปตามเหตุผลหรือเชื่อว่า จริงหรือเท็จ ไปตามความคิดของตนเองมิใช่เป็นการรู้หรือเป็นการเห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือเท็จ

จากพุทธพจน์ในพระสูตรนี้ก็คล้ายเดียวกับใน จังกิสูตร แต่เป็นการสรุปหรือชี้ประเด็นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า เรื่องเหตุผลเหนือการใช้เหตุผลนั้น ความจริงก็คือเป็นเรื่องของการเชื่อหรือความเชื่อนั่นเอง แต่เป็นความเชื่อที่เกิดจากการคิดอย่างดีและถี่ถ้วน (สุตกัตติ) จึงเชื่อไม่ใช่ว่าเชื่อไปตามความรู้สึก (รุจิ) หรือเชื่อไปตามที่ได้ฟังเขามาเท่านั้น (อนุสสา) จากพุทธพจน์ 3 พระสูตรนี้ สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาแสดงว่าความเชื่อไม่ใช่ความรู้และแตกต่างจากความรู้คือความเชื่อนั้นต้องอาศัยคนคือเชื่อไปตามคนอื่นแต่ความรู้ไม่ต้องอาศัยใครเพราะรู้เห็นด้วยปัญญาของตนเองแล้ว และแสดงว่าสิ่งที่เรารู้นั้นเราไม่ต้องเชื่อใคร แม้กระทั่ง พระพุทธเจ้าเพราะสิ่งที่เรารู้ และพระพุทธรูปนั้นก็ตรงกัน นอกจากนี้ความเชื่อหรือศรัทธาสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทรวมทั้งที่มาของความเชื่อ คือ ความเชื่อที่ผิดกับความเชื่อที่ถูกซึ่งก่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่จะนำไปสู่อริยมรรค ก็เป็นได้ดังนี้

1. มิจฉาสัทธา คือความเชื่อที่มีพื้นฐานผิดเช่นความเชื่อของลัทธิต่างๆ อันมีลัทธิของนิครนถ์นาฏบุตร เช่น ในอุปาลิวาสสูตร ในการบัญญัติทัณฑะ 3 ประการของพวกนิครนถ์นาฏบุตรได้รับอาสาไปได้ปัญหาเรื่องความสำคัญของกายกรรม วาจกรรม มโนกรรม กับพระพุทธเจ้าซึ่งพวกนิครนถ์มีความเชื่อว่าเป็นกรรม 3 ประการนี้

กายกรรมสำคัญที่สุดมีผลมากที่สุดส่วนพระพุทธรูปทรงเครื่องกล่าววามโนกรรม สำคัญที่สุดพระพุทธรูปทรงเครื่องได้ถามปัญหากับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ 3 ข้อคือ

- การจุติของสัตว์ เมื่อสัตว์สิ้นลมปราณ อะไรเป็นเหตุให้สัตว์กำเนิดใหม่ในบรรดากรรม 3 ประการหรือไม่
- ผลของวิบากกรรมที่ตั้งใจกระทำกับกรรมที่ไม่ตั้งใจกระทำ อันไหนมีผลมากกว่ากันหรือไม่
- การกระทำความกรรมด้วยการกระทำความกรรมด้วยอิทธิฤทธิ์อันสำเร็จแล้วด้วยใจ โดยเปรียบว่าในบ้าน นาลันทา ที่รุ่งเรืองมีคนอยู่มากบุรุษผู้หนึ่งถือดาบมาโดยกล่าวว่าจะทำให้บ้านนี้กลายเป็นลานเนื้อเพียงชั่วครู่จะเป็นไปได้ไหมกับเรื่อง ปาฬินทก ปากาลิงคะ ปาเมชณะ ปามาตังคะให้กลายเป็นป่าเพราะเหตุอะไรหรือ (เพราะพวกเทวดาผู้มีใจประทุษร้ายต่ออุษี) สุดท้ายอุบาลีคุณูปมาจารย์ได้ปฏิญาณตน เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

2. สัมมาสัทธา คือ ความเชื่อที่มีเหตุผลความเชื่อที่ตรงแล้วมองเห็นความเป็นไปได้ ศรัทธาหรือความเชื่อจะเป็นสัมมาสัทธานั้นอาจที่จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายอย่างเช่นการมีกัลยาณมิตร (ม.ม.อ.(ไทย)12/535/904) คือมิตรที่ดีแนะนำประโยชน์ไม่ชักชวนไปในทางที่ผิดการคบหาสัตบุรุษ การมีปัญญาไตร่ตรองได้พิจารณาให้เห็นความจริงได้ด้วยตนเองในทางพุทธศาสนามองว่าความเชื่อที่ถูกต้อจะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ดังนี้คือ

2.1 กัมมสัทธา คือเชื่อในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่วเมื่อเชื่อแบบนี้คนย่อมประพฤติดีอันเป็นเหตุให้ทำกรรมดี

2.2 วิปากสัทธา คือเชื่อในเรื่องผลของกรรมดีกรรมชั่วซึ่งเป็นธรรมที่พัวกับข้อแรก เปรียบข้อกรรมเหมือนต้นมะม่วงข้อ สองเป็นต้นผลมะม่วง คือเมื่อทำกรรมเช่นไรก็ย่อมได้ผลของกรรมนั้นผลของกรรมนั้นคาดการณ์ไม่ได้ว่าผลจะเกิดเมื่อใดนานเท่าใดมันก็ย่อมให้ผลที่แน่นอนเมื่อมีความเชื่อนี้ บุคคลจะทำอะไรต้องตรงถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมาซึ่งจะไม่ทำอะไรที่เป็นอกุศล

3. กัมมุสสกาตาสัทธา คือเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง บุคคลที่ทำกรรม เขาเองนั่นแหละย่อมจะได้รับผลกรรมนั้น คนอื่นมีอาจจะช่วยรับกรรมแทนกันได้ ตถาคตโพธิสัทธา (ม.ม.อ.(ไทย) 12/535/2) คือเชื่อในปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระพุทธรูป ในข้อนี้พระพุทธรูปทรงเครื่องแสดงหลักในการตรวจสอบการตรัสรู้ของพระองค์ได้โดยพิจารณาธรรม 2 อย่างคือ รู้ได้ด้วยตา และหู ศรัทธาที่มีเหตุผลเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อาการวตีสัทธา" ส่วนศรัทธาที่ไม่มีการไตร่ตรองตามหลักเหตุผลมักจะเป็นศรัทธาในศาสนาประเภท เทวนิยมเรียกว่า "ศรัทธาแบบภักดี" ศรัทธาชนิดนี้มีข้อว่าไม่ดีเสมอไปแต่มักจะเป็นศรัทธาที่ไม่ไปถึงอริยมรรค แต่ในแง่ของสวรรค์ศรัทธาชนิดนี้ก็ไปถึงได้ แต่พระพุทธศาสนาไม่สรรเสริญ เพราะเป็นศรัทธาที่ทำให้ไม่นำไปสู่ ปัญญาคือเป็นการติดอยู่กับที่ไม่ไปไหน ดังพระวาทกถิ ที่มีแต่ความศรัทธาในพระพุทธรูป จึงเห็นได้ว่า ศรัทธามีความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมอย่างมากคือเป็นขั้นตอนแรกในการปฏิบัติเลยก็ว่าได้เมื่อมีศรัทธา ความเชื่อมั่นในสิ่งนั้นจิตย่อมดึงลงไปในสิ่งที่เชื่อสามารถพัฒนาจิตขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงการบรรลุถึงความจริงตามขั้นตอนข้างต้น

พระพุทธศาสนายังแสดงให้เห็นว่าความพอใจในสิ่งที่สืบทอดต่อๆ กันมาการใช้เหตุผลล้วนมีลักษณะเหมือนกับความเชื่อคือเป็นมาตรฐานในเกณฑ์วัดตัดสินความจริงและความเท็จไม่ได้เพราะความเชื่อที่เรารู้ว่าจริงบางทีไม่จริงและบางสิ่งเราไม่เชื่อว่าจริงบางทีก็จริงการใช้เหตุผลก็คือความเชื่อมั่นเองพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่าเหตุผล

หรือการใช้เหตุผลไม่ใช่วิธีที่จะทำให้เราบรรลุความจริงได้เท่ากับพระพุทธศาสนาให้คุณค่าเหตุผลว่าเป็นเพียงความเชื่อที่ผ่านมาการไตร่ตรองอย่างดีแล้วนั้นและความจริงเป็นเพียงความเข้าใจเรื่องความจริงเท่านั้นถ้าจริงก็บังเอิญจริงมิใช่เพราะรู้ว่าจริง

ความรู้

ในทางพระพุทธศาสนามีศัพท์เกี่ยวกับ "ความรู้" อยู่ด้วยกันหลายคำเช่น ปัญญา ญาณ วิชา (สุเขาว พลอยชุม. 2549 : 110) ญาณซึ่งลักษณะการใช้ในบางครั้งอาจแตกต่างกันบ้างแต่โดยความหมายกว้างๆ ก็สามารถใช้แทนกันได้ภาษาไทยนิยมใช้คำว่า "วิชา" สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้หรือที่รับข้อมูลเบื้องต้นประกอบไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า "อายตนะ" ทั้งที่เป็นอายตนะภายในและอายตนะภายนอกซึ่งอาศัยการทำงานร่วมกัน จึงจะเกิดเป็น ญาณ (ที.ปา.อ.(ไทย)11/304/255) ได้ดังนี้

อายตนะภายใน 6 ได้แก่ จักขุ (ตา), โสตะ (หู), ฆานะ (จมูก), ชิวหา (ลิ้น), กาย, มโน (ใจ)

อายตนะภายนอก 6 ได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งที่ต้องกาย, สิ่งที่ใจนึก

การทำงานของอายตนะภายนอกและภายในและเกิดขึ้นของญาณขั้นตอนสุดท้ายในการรับรู้ คือ จักขุ เป็นแดนรับรู้ รูป เกิดเป็นความรู้คือ จักขุญาณ

โสตะเป็นแดนรับรู้ สัททวะ เกิดเป็นความรู้ คือ โสทวิญาณ

ฆานะ เป็นแดนรับรู้ คันธะ เกิดเป็นความรู้ คือ ฆานวิญาณ

ชิวหา เป็นแดนรับรู้ รส เกิดเป็นความรู้คือ ชิวหาวิญาณ

กาย เป็นแดนรับรู้ โผฏฐัพพะ เกิดเป็นความรู้คือ กายวิญาณ

มโน เป็นแดนรับรู้ ธรรมารมณ์ เกิดเป็นความรู้คือ มโนวิญาณ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าญาณต้องอาศัย อายตนะและอารมณ์กระทบกันจึงสามารถเกิดขึ้นได้เท่านั้นไม่พอ ต้องมีความเอาใจใส่จดจ่อกำหนดในใจใส่ใจประกอบอยู่ด้วยญาณนั้นๆ จึงจะเกิดขึ้นได้ สรุปได้ก็คือขั้นตอนในการเกิดความรู้ต้องมีองค์ประกอบ๓ประการมาสัมพันธ์กัน (ผัสสะ) คือ อายตนะ อารมณ์ญาณ

เนื่องจากความรู้มีภาวะเป็นนามธรรมจึงสามารถแบ่งความรู้ตามนามชั้น (ชั้นที่เป็นนามธรรม) ได้ 3 ประเภท คือ

1. สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้รวมถึงความรู้ที่กำหนดหมายไว้แล้วเก็บบันทึกไว้เพื่อเป็นวัตถุดิบของความคิดต่อไปทำให้มีการรู้จัก จำได้เข้าใจและคิดได้ยิ่งๆ ขึ้นไป สัญญาแบ่งได้เป็น 6 อย่าง คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา อัมมสัญญา นอกจากนี้ สัญญายังสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สัญญาขั้นต้นคือการรู้ลักษณะอาการตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ โดยตรงเช่นการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น และสัญญาที่หมายรู้ไปตามความคิดปรุงแต่งหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปปัญจสัญญา เป็นสัญญาที่เกิดจากการปรุงแต่งของ ตัญหามานะ และทิฎฐิ อันนำไปสู่ทรงแห่งความไม่รู้จริง

2. วิญญาณ หมายถึง ความรู้ในขั้นธได้แก่รู้เข้าใจในอารมณ์ทั้ง๕คือการได้ยินการเห็นการได้กลิ่นการได้รส การสัมผัสทางกายและการรู้อารมณ์ทางใจและรับรู้ทุกกิจกรรมของจิต

3. ปัญญา คือ ความรู้รอบรู้ทั่วรู้ชัดรู้ตามความเป็นจริงเช่นรู้ว่าสิ่งไหนเป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์รู้คุณรู้โทษรู้เหตุรู้ผล ปัญญาเป็นภาเวตัพพธรรม คือเป็นสิ่งที่ควรฝึกอบรม ทำให้มากทำให้เจริญขึ้น ปัญญาหรือความรู้อย่างแบ่งได้อีกคือ

3.1 โลภียปัญญา คือ ความรู้ขั้นขั้นปุถุชนเช่นความรู้ในเรื่องที่จะใช้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ สามารถทำให้ชีวิตไม่ลำบากมากนัก

3.2 โลกุตรปัญญา คือ ปัญญาตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นความรู้ของพระพุทธองค์ที่ใช้เวลาแสวงหาถึง 6 ปี ไม่มีในศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่นคนที่ปัญญาประเภทนี้จะสามารถดำเนินการตามทางสายกลางคือถึงมรรคมงคล 8 เท่านั้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเข้าถึงอริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงบรรลุมรรค 3 ของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า (อง.ฉก.ก.(ไทย)22/38/5) คือ

3.2.1 ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ญาณหรือความรู้ขั้นที่เกิิดมาในอดีต

3.2.2 จุตูปปาตญาณ คือ ญาณกำหนดรู้จุติการอุบัติของสรรพสัตว์ที่เป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่ว

3.2.3 อาสวักขยญาณ คือ ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ รู้ตามความเป็นจริง สุตะทำให้เกิดปัญญาคือ การเรียนรู้เป็นเหตุให้เกิดปัญญาเรียกว่า สุตมยปัญญาคือปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้การ ฟังผู้มีสุตะ เราเรียกว่า "พหูสูตร"

1 ฟังมากศึกษามาก (สุตธโร)

2 จำข้อความได้มาก (ธคา)

3 ว่าได้คล่อง (วจสา ปริจิตา)

4 ใคร่ครวญใส่ใจขบคิด (มนสาอนุเพกขตา)

5 เข้าใจทะลุโปร่ง (ทิฏฐยา สุปปปฏิทา)

ในสังคิตสูตร พระสารีบุตรได้จำแนกปัญญาไว้ 3 ระดับคือ

1. จินตามยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผลเป็นการพัฒนาการมาจากความรู้ที่เป็นสุตะพิจารณา เหตุผลเรียกว่า ทิฏฐิเหตุผลนี้จะจริงหรือไม่จริงก็ได้

2. สุตมยปัญญา ความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟังถ่ายทอดจากตำราในพระสูตรต่างๆ ของพระพุทธศาสนา ก็มีเช่นกันดังคำขึ้นต้นด้วยคำว่า "เอวเม สุต" ในศาสนาพราหมณ์ก็มีเขาเรียกว่า "ศรุติ" คือการฟัง สุตะประเภทนี้ ท่านเรียกว่า เป็น ปรัตโธสะท่านเน้นในแหล่งที่มาว่าต้องเป็นกัลยาณมิตรซึ่งจะนำไปสู่สัมมาทิฏฐิเข้าสู่ขั้นตอนของ พระอริยมรรค ในนาถกรณัมมสูตร ทสกนิบาตอังคตตรนิกาย (24/25) มีผู้ถามพระพุทธองค์ว่านักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวว่ามีชีวิตอย่างไรจึงจะประเสริฐที่สุด พระพุทธองค์ตรัสว่าผู้มีชีวิตด้วยปัญญาเป็นชีวิตที่ประเสริฐที่สุด (ปณญายีวี ชีวิตมาหุ เสฏฐิ)

3. ภาวนามยปัญญา คือความรู้ที่ได้มาจากการลงมือปฏิบัติตามที่มีความเชื่อมั่นๆ ที่ดำเนินต่อเนื่องมาจาก จินตามยปัญญา เป็นความรู้ที่ต้องรู้ด้วยตนเองอย่างเช่นการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลหรือของพระอรหันต์ต้องรู้เองในทางพระพุทธศาสนาท่านหมายเอาความรู้ที่เป็นโลกุตระ หยั่งรู้สภาวะธรรมใช้ปัญญาไตร่ตรองใคร่ครวญพิจารณาอย่างยั้งในสภาวะธรรมพุทธพจน์ในปมาทวิหรีสูตร ย้ำว่าการรู้ความจริงจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเท่านั้น พุทธพจน์ในจังกิสูตร ที่แสดงถึงการรู้สัจ (สัจจานุโพธ) ทรงใช้คำลักษณะเดียวกันว่า เห็นแจ้งแทงตลอด ปรมัตตสัจจะนั้นด้วยปัญญา

กล่าวโดยสรุปแล้วความรู้ในทางพระพุทธศาสนานั้นจัดได้เป็น 3 ระดับคือ

1. ความรู้จากการฟัง เรียกว่า สุตมยะปัญญา
2. ความรู้จากความคิดไตร่ตรองการใช้เหตุผล เรียกว่า จินตามยปัญญา
3. ความรู้ที่เห็นได้ด้วยปัญญาจักขุประสบการณ์และเหตุผลเรียกว่า ภาวนามยปัญญาความรู้ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงจุดประสงค์เพียงเพื่อรู้ให้หายสงสัยเท่านั้นแต่มีไว้เพื่อความหลุดพ้นจากการพันธนาการจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

ความจริง

ความจริงคือ สัจจะหรือเรียกการบรรลุสัจจะหมายถึงการรู้แจ้งในเรื่องของอริยสัจ 4 ประการในทางพระพุทธศาสนาเรียกสภาวะเช่นนี้ว่า "พระนิพพาน" นิพพานคือการหลุดพ้นของดวงจิตสิ้นอาสวะทั้งปวงเป็นบรมสุขในปฏิจกสมุปบาท ได้แบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ

1. ขบวนการฝ่ายปฏิจกสมุปบาทสมทยวาร (ฝ่ายเกิด) ในขบวนการนี้มันมีตัววิชาเป็นตัวต้นเหตุแห่งการดับทุกข์หรือเป็นเหตุให้มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ
2. ขบวนการฝ่ายปฏิจกสมุปบาทนิโรธวาร (ฝ่ายดับ) ในขบวนการนี้ฝ่ายปฏิจกสมุปบาทนิโรธวาร ในฝ่ายดับอริยสัจที่เป็นตัวเหตุเบื้องต้นเมื่อใดดับตัวอริยสัจได้เมื่อนั้นก็ชื่อว่าดับชาติภพได้

ภาวะของการบรรลุความจริง (สัจจะ) หรือนิพพาน

1. ภาวะทางปัญญาเป็นผู้ที่มองเห็นทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันอารมณ์ไม่ติดอยู่ อารมณ์ต่างจากปุถุชนทั่วไป เห็นภัยของภพชาติรู้อริยสัจรู้สิ่งใดเป็นโทษสิ่งใดเป็นประโยชน์
2. ภาวะจิต จิตของผู้บรรลุนิพพานนั้นเป็นจิตที่หลุดพ้นจากอาสวะแล้วอันมี กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อเป็นเช่นนี้จิตของผู้บรรลุนิพพาน จะร่าเริงไม่เศร้าหมองไม่ยึดติดกับอารมณ์ต่างๆ แม้จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ก็ไม่คิดมนเื่องของโลกเป็นจิตที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะกระทบหรืออยู่ในที่เศร้าหมองจิตก็ไม่เศร้าหมองเพราะไม่ติดในสิ่งเหล่านี้ไม่คิดในความหลังไม่ห่วงอนาคตอยู่กับปัจจุบัน คือ จิตไม่ตามจับอารมณ์ที่นำใคร่หรือไม่นำใคร่ดังเช่นพระพาหิยะในสมัยที่เป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ท่านพาหิยะได้ฟังคำสอนโอวาทอันโดยย่อของพระพุทธองค์เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจความหมายอย่างแจ่มแจ้ง จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งที่ยัง

ไม่ได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเลิศกว่าพระอรหันต์สาวกทั้งปวงในด้านบรรลुธรรมได้รวดเร็ว (พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). 4(7) : 40-41)

3. ภาวะทางความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตในเรื่องนี้ท่านก็มีศีลและจริยวัตร อันเป็นของพระภิกษุที่ต้องกระทำอยู่แล้วแต่ในความเป็นจริงท่านผู้ที่บรรลุพระอรหันต์นั้นท่านมีกิจของตนทำเสร็จแล้วพร้อมพรั่งด้วยประโยชน์ตนดังนี้สิ่งที่ท่านเหล่านั้นกระทำย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นโดยมาก คือท่านไม่มีความเห็นแก่ตัวและการกระทำของท่านก็ไม่ขึ้นชื่อว่าเป็นบุญและเป็นบาปเพราะเป็นการกระทำที่ไม่เจือด้วยกิเลส ฉะนั้น ชื่อว่าบุญและบาปย่อมไม่แก่ตัวท่านกิจของพระอรหันต์ ผู้ชื่อว่าเป็นพระอริยสาวกนั้น เป็นไปเพื่อมนุษยโลก พรหมโลก เทวโลก และมารโลก และเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกแล้วเพื่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งพระสาวกล้วนเป็นพระจिณาสพทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นชัดถึงจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลได้เรียนรู้สำเร็จแล้วในสิ่งที่พระพุทธศาสนาถือเป็นเป้าหมายหลักคือการบรรลุพระนิพพาน

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อความรู้และความจริงในพุทธปรัชญา ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ความเชื่อความรู้ความจริงนั้นสัมพันธ์กันคือ ความเชื่อ (ศรัทธา) ในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น ที่นำไปสู่การปฏิบัติผู้ปฏิบัติย่อมตั้งความเพียรแน่วแน่มั่นคงเห็นแนวทางตลอดจนถึงขั้นปรมาตมัตถะ ด้วยปัญญา คือความรู้สูงสุดซึ่งจะนำบุคคลอื่นไปให้เขาได้บรรลุความจริงขั้นปรมาตม ความรู้ดังกล่าวจะนำไปสู่ความจริงหลังจากบุคคลได้ปฏิบัติได้ดีแล้วตามจุดมุ่งหมายสูงสุดคือมรรคมีองค์ 8 อันจะนำสรรพสัตว์เข้าสู่พระนิพพาน ความรู้ทั้ง 3 ประการคือ ความเชื่อ (ศรัทธา) ความรู้ ความจริงเป็นสัจจะมั่นบุคคลปฏิบัติครบอย่างจริงจังก็จะเป็นพลังเกื้อหนุนกันเพื่อบรรลุเป้าหมายคือพระนิพพานนั่นเอง

References

- สุขาวี พลอยชุม. (2549). **พุทธปรัชญาในพระสูตรตันตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2545). **วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร**. 4(7) : 40-41.
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.